

TORNYAI 150

**A Toronyai János születésének 150. évfordulója alkalmából
rendezett tudományos tanácskozás konferenciakötete**

TORNyai 150

**A Tornyai János születésének 150. évfordulója alkalmából
rendezett tudományos tanácskozás konferenciakötete**

2019. május 16. | Tornyai János Múzeum

SZERKESZTŐ/EDITOR:

Dr. Nagy Imre művészettörténész, a *Gyönyörködő lélekkel festeni* című kiállítás kurátora
Imre Nagy, PhD., art historian, the curator of the *Painting with a Soul of Beauty* exhibition

A REPRODUKCIÓKAT VÁLOGATTA/THE SELECTION OF THE IMAGES:

Dr. Nagy Imre művészettörténész/Imre Nagy, PhD., art historian

A SZÖVEGEK SZAKMAI LEKTORA/READER OF THE TEXTS:

Dr. Tóth Károly művészettörténész
Károly Tóth, PhD., art historian

ANGOL FORDÍTÁS/ENGLISH TRANSLATION:

Nagy Máté/Máté Nagy

MŰSZAKI SZERKESZTÉS/TECHNICAL EDITING:

Szender Ákos/Ákos Szender

REPRODUKCIÓK FORRÁSA/ PHOTOGRAPHIC CREDIT:

© Tornyai János Múzeum – Dömötör Mihály/photos by Mihály Dömötör
© Türr István Múzeum, Baja – Nível Béla/photos by Béla Nível
© Antal – Lusztig-gyűjtemény, Debrecen (a Déri Múzeum jóvoltából)
© Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria, Budapest

KIADVÁNYMENEDZSER/MANAGER OF THE PUBLICATION:

Elek András és Dr. Nagy Imre/András Elek and Imre Nagy, PhD.

© Tornyai János Múzeum és Közművelődési Központ, 2019

ISBN 978-963-7379-65-9

FELELŐS KIADÓ/RESPONSIBLE EDITOR:

Dr. Miklós Péter múzeumigazgató/Péter Miklós, PhD., Director
Tornyai János Múzeum és Közművelődési Központ
Hódmezővásárhely 2019

NYOMDAI KIVITELEZÉS/PRINTING:

s-PawBt.
6794 Üllés, Bem József u. 7.
Felelős vezető: Szabó Erik

A borítón: *Gyümölcsös kert*. 1920-es évek. 38,5 × 39 cm. olaj, falemez. (háttoldal) Jelezve balra lent: *Tornyai*.
Tornyai János Múzeum ltsz.: 58.122 és 58.121

A hátsó borítón: *Tájtanulmány*. 1920-es évek. 39 × 38,5 cm. olaj, falemez. Jelzés nélkül.
Tornyai János Múzeum ltsz.: 58.122 és 58.121

Az eredeti falemez kettérepedt és két önálló darabként került sor a leltározásukra 1958-ban. A két kompozíciót a falemez két oldalára eredetileg Tornyai úgy festette meg, hogy az első festmény elkészülte után a hordozó falemezt 90 fokkal elforgatta, s elkészítette a másik művet. 1958 után most, a 2019-es gyűjteményes kiállításon került először bemutatásra a mű Tornyai eredeti szándékai szerint.

A címlappal szemben: Az idős Tornyai (1930 körül)
TJM HGY 85.48.1.

Készült 250 példányban./Printed in 250 copies.

TARTALOMJEGYZÉK

MIKLÓS PÉTER

Köszöntő 6

NAGY IMRE

Az évforduló jegyében – kurátori köszöntő 7

KESERÜ KATALIN

„Gyönyörködő lélekkel festeni” – Tornyai János festőművész születésének 150. évfordulója alkalmából rendezett gyűjteményes kiállítás Hódmezővásárhelyen 11

SÜMEGI GYÖRGY

Alföldi festészet – festők az Alföldön 21

NINKOV K. OLGA

Szabadka kulturális élete Tornyai János 1912-es kiállításának tükrében 33

TÓTH KÁROLY

*Ady-interpretáció vagy poszt-trianoni nemzetsors szimbólum?
Tanulmány Tornyai János Bús magyar sors (Önéletrajz) című képének
datálásáról és címadásáról* 47

N. KOVÁCS ZITA

Helyszín – Tornyai János Baján 75

SZABÓ NOÉMI

Tornyai János kései alkotói periódusa a szentendrei Művésztelepen 91

SZABÓ VERONIKA

Művészetelméleti gondolatok Tornyai János naplóiban 111

Felhasznált irodalom 127

A konferencián elhangzott előadások rezüméi 133

Resumes of the Conference Presentations 138

A konferencia előadói 143

Köszöntő

Tornyai János festőművész már életében a nagy mesterek között tartották számon. A pályája utolsó másfél-két évtizedében mindenképpen úgy tekinthetünk rá, mint a szakma és a nagyközönség által is elismert alkotóra, hiszen minden jelentős kortárs művészeti író és publicista elismeréssel szólt az eredményeiről, látta munkásságának különütasságát, azt hogy mennyire sajátos festészetet képviselt műveivel a huszadik század eleji magyar képzőművészetben. Egyedi jelenség volt ez a Tornyai-kultusz, hiszen még a művész életében elkezdődött. Ennek több oka is volt. Egyrészt maga Hódmezővásárhely városa is teljes mértékben tisztában volt azzal, hogy a városban született alkotó munkásságának milyen jelentősége van. Nem is föltétlenül csak azt látták benne, hogy a magyar modernizmusnak, illetve a magyar ábrázoló festészeti törekvéseknek milyen jeles képviselője, hanem sokkal inkább azt a művészetszervező és kultúrateremtő tevékenységet értékelték személyében, amelynek eredményeképpen létrejött a (később róla elnevezett) múzeum, vagy amelynek hatására Vásárhely művészeti központtá lehetett még Tornyai életében. Az 1934-ben Vásárhelyen megalakult Tornyai Társaság pont azt az értékörzőt, a népiségből merítő, az ábrázoló realizmust a modernitás eszköztárával ötvöző törekvővilágot jelenítette meg, nemcsak a képzőművészetben, hanem az irodalomban, a publicisztikában és a szociográfiában is, amely Tornyai munkásságára – ha korszakonként más mértékben is, de – jellemző volt.

Születése után százötven évvel Tornyai életének van egy nagyon fontos üzenete és aktualitása napjainkban is: mégpedig az, hogy egy vidéki városban (Magyarország közepén, majd Trianon után inkább a szélén) az értelmiséginek, a művészeknek és a gondolkodó embernek jóval több a hivatása és a küldetése annál, minthogy a saját műveinek a világába zárkozzon. Bizony a közösségért is tenni kell – a tanyai emberekért, az útját kereső művészt, a városi közvéleményért, s képzőművész esetében azért egy ízlésformáló szerep is kijut az itt élőknek.

A *Gyönyörködő lélekkel festeni* címen Dr. Nagy Imre művészettörténész, nyugalmazott múzeumigazgató által válogatott és összeállított gyűjteményes kiállítás, valamint a *Tornyai 150* címmel szervezett konferencia – amelynek előadóit köszönet illeti, s melynek anyagát most veheti kézbe a Tisztelt Olvasó – olyan új szempontokat vehet föl Tornyai János festőművész egész életműve szempontjából, amelyek alkalmassá tehetnek bennünket, s az utánunk következő kutatógenerációt arra, hogy az egész életművet újraértékeljük – és kijelöljük Tornyai számára azt a helyet, amely a huszadik századi magyar képzőművészetben valóban megilleti őt.

Dr. Miklós Péter
címzetes egyetemi tanár
múzeumigazgató

NAGY IMRE Az évforduló jegyében – kurátori köszöntő

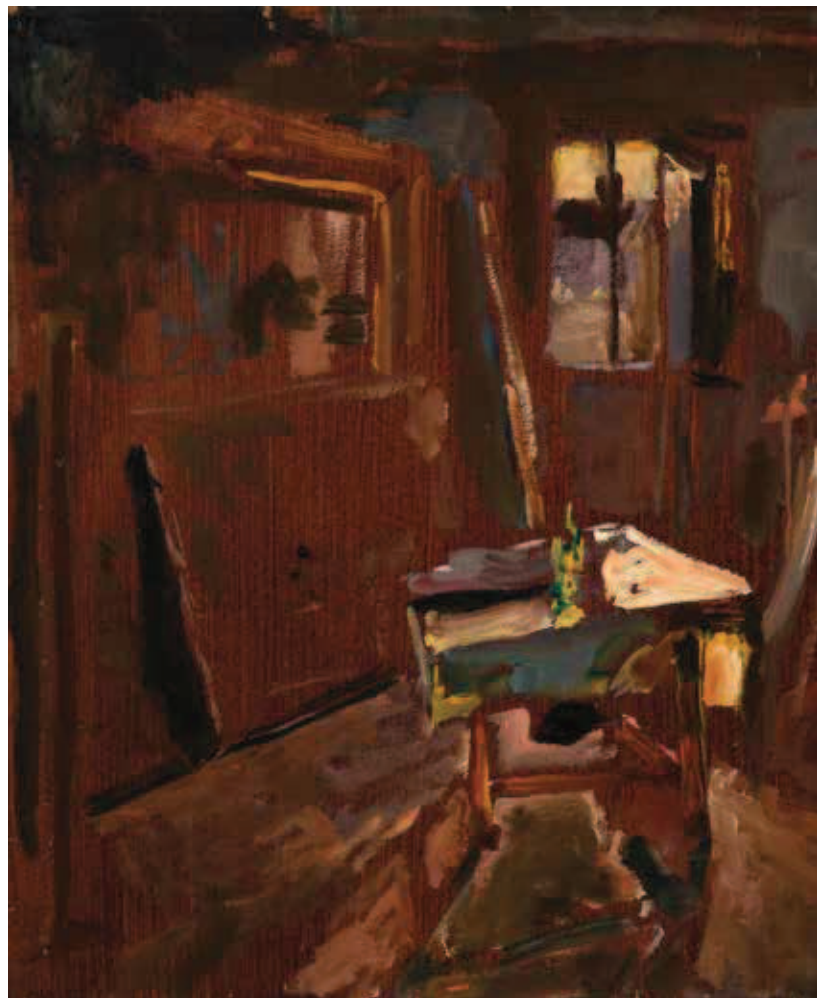
Tornyai János festőművész 1869. január 18-án született Hódmezővásárhelyen, s ennek az eseménynek a 150. évfordulójára kiemelt programokkal készült szülővárosának róla elnevezett városi múzeuma. 2019-ben, születésnapján nyílt meg az intézmény három földszinti termében az a kamara kiállítás, mely Tornyai néprajzi gyűjteményének válogatott darabjait mutatta be, majd április 28-án nyitotta meg kapuit a munkásságából válogatott *Gyönyörködő lélekkel festeni* című gyűjteményes kiállítása a múzeum összes időszakos kiállítási helyeiben. Nevezett kiállítás az életmű új szempontú válogatásával rukkolt elő és az oeuvre lehetőségei szerinti teljes újraértékelését célozta. A 268 művet felvonultató tárlat egyrészt korszakolva, másrészt tematikai csoportokba rendezve mutatta be Tornyai munkásságának legfontosabb műcsoportjait és kiemelt fontosságú festményeit. A kiállítás szakmai megnyitását Keserü Katalin művészettörténész professzor vállalta el, s külön megismereteltetés, hogy hozzájárult a megnyitászöveg szerkesztett változatának e kötetben történő publikálásához. Megnyitóbeszédének írott változata szervesen egészíti ki a konferencia előadásainak tematikáját, bevezetve az olvasót az alföldi festészet e nagy alkotójának komplex és rendkívül változatos életművébe.

A *Tornyai 150* című konferenciára 2019. május 16-án került sor a múzeum emeleti kiállítócsarnokában, Tornyai festményei között. Az előadók, illetve az előadások összeállításánál az volt az elsődleges szempont, hogy Tornyai életének, illetve festői tevékenységének az egyes korszakait minél teljesebben lefedhessük, és rávilágítsunk az életmű mindmáig tisztázatlan kérdéseire. Különösnek tűnhet ez a szándék, főleg annak fényében, hogy Bodnár Éva két monográfiájában (1956; 1986), Galyasi Miklós és Dömötör János egykori múzeumigazgatók pedig több tanulmányukban foglalkoztak az életmű egyes darabjainak vagy az életút bizonyos szakaszainak problematikájával. Láthatóan Tornyai János festészete, életműve, közéleti és művészetszervező tevékenysége olyannyira gazdag és összetett, hogy minden korszakban inspirálja a munkásságával foglalkozókat, így újabb és újabb szempontok és értelmezések szerint közelítik azt meg, illetve értékelik a kutatók.

Sümei György *Alföldi festészet – festők az Alföldön* című előadása az irodalmi előképek és az alföldi művészet tágabb határainak keretei között fogalmazta meg az alföldi képtípus sajátosságait, és foglalta össze azok lehetséges vizuális kommunikációban betöltött szerepét. Felvázolta azt is, hogy az Alföldön élő festők műveihez milyen fogalmak tapadtak, illetve hogy az Alföldön alkotók művészete hogyan, milyen koordináták mentén mutat egyező jellegzetességeket és eltérő jellemzőket.

Második előadóként ugyancsak az alföldi művészet tágabb kategóriáinak keretében definiálta Tóth Károly mindazokat a jellemzőket, amelyek Tornyai művészetének karakterisztikumát adják. Előadásának címe *Az alföldi festészet – Tornyai János hozzájárulása egy művészettörténeti fogalom létrejöttéhez* volt, melyben három témakör szerint dolgozta fel, hogy az alföldi festészet fogalma hogyan kapcsolódik Tornyai János festészetéhez és művészetszervező tevékenységéhez. Felvázolta, hogy Tornyai milyen művészettörténeti kategóriák és fogalmak mentén gondolkodott saját munkásságáról, és hogyan kategorizálta az alföldi régióban vele egy időben tevékenykedő művészeket. Vizsgálta, hogy Tornyai milyen erőfeszítéseket tett egy, a fővárosban rendezendő 'alföldi iskola' kiállítás megrendezése

Műteremrészlet. 1905 körül. 72 × 58 cm. olaj, falemez. Jelzés nélkül
Tornyai János Múzeum ltsz.: 55.216

érdekében, és összefoglalta, hogy a kortárs műkritika és a későbbi művészettörténet-írás hogyan helyezte el Tornyai János életművét az alföldi festészet legjelentősebb alkotóinak életműve között. Arra is rámutatott, hogy a 20. századi művészettörténet-kutatás hogyan kanonizálta, mint ennek a regionális iskolának az egyik legjelentősebb alakját. Ennek az előadásnak a szerkesztett változata a gyűjteményes kiállításához kapcsolódó tanulmánykötetben fog megjelenni, így jelen kötetbe Tóth Károly a *Bús magyar sors – Önéletrajz* című ikonikus Tornyai mű elemzését végezte el. Sorra vizsgálta a mű ismert változatait, dokumentálta a művek címváltozásait és történeti valamint irodalomtörténeti vonatkozásait, hogy mindezek végén hangsúlyozza a művészettörténeti alap kutatások fontosságát.

A harmadik előadó Nagy Imre – jelen sorok írója – volt, aki előadását *Tornyai János és Kovács Mária* címen tartotta meg. Tornyai János 1903. novemberében kapta meg az akkor üresen álló Serház téri volt Huszárlaktanya épületének két helyiségét műterem céljára. Itt fogadta fel 1905-ben házvezetőnőnek a nála 14 évvel fiatalabb Kovács Máriát, aki 1909-től élettársa, majd 1911-től festőtársa is lett. Tornyai

minden tőle telhető eszközzel segítette az östehetség Márit, egészen az 1918-ban bekövetkezett szakításukig. 1912-13-ban megvásárolta Máritól több mint 600 festményét, mely a Tornyai-hagyaték részeként a festő 1936-os halálát követően a városi múzeum gyűjteményébe került. Leltározásukra az 1950-es években került sor, és az 1955-ben és 1956-ban leltározott Mária művek 70-80 %-a tévesen Tornyai műveként került akkor nyilvántartásba, és jelenleg is így szerepel a leltárkönyvekben és a leírókartonokon. A két egymásra rímelő festői életmű stíláriális szétválasztása elengedhetetlen annak érdekében, hogy Tornyai János szakmai-művészeti megítélése végre a megfelelő rangot jelölje ki számára a 20. századi magyar művészet történetében. A probléma művészeti-művészettörténeti jelentősége okán ez a kutatás is a tanulmánykötetben kerül bővebb kifejtésre.

N. Kovács Zita az előadásában, mely a *Helyszín – Tornyai János Baján* címen hangzott el, a művész 1928-1929-ben Baján töltött időszakát vette vizsgálat alá, sorra véve a Bajára kerülés körülményeit, az ott készült alkotásait, zseniális részlettanulmányait, és azok tobzódó koloritját. Arra kereste a választ, milyen hatással volt egy vidéki polgárváros az alföldi festészet karizmatikus alakjára, és hogyan hatott Tornyai a városban élő kortárs festőművészek, műgyűjtők, műpártolók életére. Előadásának nem várt eredménye volt, hogy az épített környezet elemzésével sikerült különválasztani a két Baján töltött év – külön helyszíneken – készült műveit, s ez megalapozta a bajai és a szentendrei műegyüttesek jövőbeni elemzését is.

Szabó Noémi *Tornyai János kései alkotói periódusa a szentendrei Művésztelepen* címen tartotta meg előadását, melyben a szentendrei Művésztelepen 1933-ban és 1934-ben a két, munkával eltöltött nyári időszaknak a vizsgálatát végezte el. Tornyai János Szentendrén töltött nyarainak mélyebb, alaposabb megismerését a kortársak és alkotótársak visszaemlékezéseinek keresztül, illetve a Művésztelepen készített közel 160 alkotásának stíláriális és ikonográfiai vizsgálatával végezte el, külön hangsúlyt fektetve a Csokorkötő címen ismert művek permutációira.

Szabó Veronika – korábbi munkahelyén – a Magyar Nemzeti Galéria Adattárában Tornyai János közel száz napló-kötetének és füzetének feldolgozása során vált a festő legbensőbb gondolatainak avatott ismerőjévé s vállalkozott arra, hogy *Művészetelméleti gondolatok Tornyai János naplóiban* címen bennünket is beavasson e gondolatokba. A művész művészetelméleti gondolatai tömör, nyers és őszinte mondatokban fogalmazódtak meg. Okfejtését az Adattárban őrzött Tornyai hagyaték részét képező dokumentumfotókkal egészítette ki.

Utolsó előadóként Nátyi Róbert *Tornyai János modernizmusának, stílusának gyökerei* címen tartotta meg előadását. A stílusváltások szempontjából meghatározó munkák elemzésével, valamint a források segítségével követte végig az alkotó festői eszközeinek, meghatározó váltásainak alakulását. Számba vette a festőt ért korabeli művészeti hatásokat és impulzusokat, amelyek művészetének az 1907-es átalakuláshoz, illetve a két évtizeddel későbbi – bajai és szentendrei – megújuláshoz vezettek. Ez az írás is a későbbben megjelenő tanulmánykötetben kerül majd publikálásra.

Szakmai hozzászólóként szót kért Ninkov K. Olga, a szabadkai Városi Múzeum művészettörténésze, aki hozzászólásának tanulmányvá változatát közlésre rendelkezésünkre bocsátotta. Ebben Tornyai szabadkai kapcsolatait, illetve a dél-alföldi régió egyik másik fejlődő, polgárosodó városában végbemenő – a vásárhelyihez hasonló – egykorú művészeti és művészetpártoló tendenciáit mutatja be. Reményeink szerint a kötet tanulmányai új szempontokkal járulnak hozzá Tornyai művészetének jövőbeni kutatásához.

Juss. 1910 körül. 205 x 290 cm. olaj, vászon. Jelezve jobbra lent: Tornyai Tornyai János Múzeum, ltsz.: 55.408

KESERÜ KATALIN „Gyönyörködő lélekkel festeni”

Tornyai János festőművész születésének 150. évfordulója alkalmából rendezett gyűjteményes kiállítás Hódmezővásárhelyen¹

Annak a kiállításnak a címe ez, melyben közel 300 kép bizonyítja egy festő – nevezetesen Tornyai János (1869 – 1936) – öhaját, művészi állításait.

Talán csak egy festmény (valamint a hozzá tartozó vázlatok, kísérletek és tervek) kivételével, mely kép viszont a legismertebb műve a Hódmezővásárhelyi, polgárosuló parasztszaládban született Tornyainak, aki hírnevet is szerzett városának ezzel a képpel: a körülbelül 1900-tól készülő *Juss*-sal². 1904-ben ugyanis díjat nyert az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat tavaszi tárlatán Budapesten, s ez elég volt arra, hogy a sajtó felkarolja a művet és alkotóját, valamint a városát. A „szakmáról” nem is beszélve, hiszen az *Anyám szobájában* című képével – melyet korábban vásárolt meg az állam – jelen volt a főváros és az ország új múzeuma, a Szépművészeti Múzeum Modern Képtára 1906-os megnyitására is.³

Ennek a képnek a nagyméretű olaj változata⁴ a középpontja és kiindulási alapja a Tornyai János Múzeum mostani kiállításának, mely a névadó festőművész születésének 150. évfordulójára meghirdetett Tornyai-év második kiállításaként⁵. Az első, a születésnapjához kötődő januári népművészeti kiállítás volt, melyben Tornyai saját néprajzi gyűjteményéből válogatott tárgyak bemutatásával állítottak emléket a múzeumalapításhoz vezető törekvéseinek. A második ez a mostani, mely az életmű új szempontok szerint történelmi elrendezésével és bemutatásával, számos, most először látható, régóta raktáron lévő vagy máshonnan kölcsönzött művel rajzol új képet a művész életművéről. Az oeuvre – a mintarajziskolai tanulmányok után – műcsoportok, azaz egy-egy mű vagy festői téma köré rendezett szín- és kompozíciós vázlatok valamint variációk szerinti újrendezése a múzeum két szintjének termeiben és előtereiben számos kérdést vet fel. Hiszen Tóth Károly művészettörténész rendkívül alapos és forrásszövegekkel is kiegészített doktori értekezése óta (2013), melyben a hódmezővásárhelyi művészcsoporthoz fogalmát, történetét és tevékenységét tisztázta a 20. század elejének művészeti mozgalmi körében, ez az alapítók bemutatásának második nagy tárlat Hódmezővásárhelyen, Endre Béla tavalyi életmű-kiállítás⁶ után. Hozzá kell tennünk, hogy a múzeum azonban széles spektrumban – a kezdetektől napjainkig terjedően – foglalkozik a Vásárhelyhez és az Alföldhöz valamiképpen kapcsolódó képző- és iparművészek, illetve fotográfusok munkásságával. Olyan monografikus kiállítások keretében is teszi ezt, mint amilyen a 2014-ben Szinyei Merse Anna művészettörténész rendezte Koszta József életmű-kiállítás volt, vagy a

¹ A hódmezővásárhelyi Tornyai János Múzeumban 2019. április 28-án, a *Gyönyörködő lélekkel festeni – Tornyai János festőművész gyűjteményes kiállításának* megnyitóján elhangzott megnyitó beszéd kibővített, szerkesztett változata.

² Tóth Károly: *A hódmezővásárhelyi művészcsoporthoz 1900-1914*. L'Harmattan – Könyvpont, Budapest. 2015.

³ Tóth Károly i.m. 415.

⁴ Az „eredeti” festmény a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményében található. ltsz.: 80.48T.

⁵ Az első kiállítás Tornyai népművészeti gyűjteményét rekonstruálta 2019 januárjában.

⁶ Nátyi Róbert: *Endre Béla (1878-1928)*. Tornyai János Múzeum, Hódmezővásárhely. 2018.

The art theory that is present in his diaries – in contrast with fellow painter Béla Endre – is not one of complex sentences, but ones that contains condensed, raw and honest thoughts. Instead of great turning points and revolutionary manifestations it is the certainty that is most striking as he realised after getting familiar with modern art in Paris: his mission is the most complete realisation of Hungarian fine arts and the coming up with the main principles behind it. János Tornyai's work was conceived in the Alföld, capturing the everyday lives of its inhabitants. He did not value formalities much: He did not want anything to distract the attention from the deep internal messages, that sees art as beautiful, the formulation of the beautiful soul. His romantic, at times sentimental wordings are reborn as powerfully composed artworks in the paintings, often covered in dramatic clouds.

Veronika Szabó's study seeks to uncover the relationship between János Tornyai's paintings and its viewers from the perspective of the aesthetics of perception, how they communicate and how they represent and realise the theoretical approaches to art, detailed in his diaries.

Róbert Nátyi *The roots of János Tornyai's modernism and style*

The fact that one of the most renowned artists of the Alföld painting and its master is widely regarded as the most significant for the Vásárhely art colony had only developed his personal style near the age of forty (1907-1908) could make us all think. Building on this style, he went on to become a creator of unmistakable character within Hungarian art history. Little do we know about the source of Tornyai's modernism and refined style, as the master himself was concise in his memoirs and letters regarding this topic, and previous art historical research only recorded these changes as mere facts. In his 1962 study, upon examining the late works of Tornyai, art historian Zoltán Székely stated that the artist has created his own language as a painter, more or less free from external influences. *'...Not counting the initial impulses he got from [Mihály] Munkácsy, his art was developed without external influences, stemming from his own genius as a painter...'* Emphasising this full-blooded, explosive and dynamic painting style, the intuitive genius, following his own path is just one characteristic of his oeuvre.

This study follows the major changes in the artistic resources of the painter by examining his most definitive works and other available sources, such as the letters written by him. It enlists the contemporary influences and impulses Tornyai was exposed to, which lead to the 1907 transformation, and his artistic renewal two decades later in Baja and Szentendre.

A TORNYAI 150 KONFERENCIA ELŐADÓI

Sümegei György művészettörténész

Dr. Tóth Károly művészettörténész

Dr. Nagy Imre művészettörténész

N. Kovács Zita művészettörténész, múzeumigazgató
(Türr István Múzeum, Baja)

Szabó Noémi művészettörténész, főosztályvezető
(Ferenczy Múzeumi Centrum, Szentendre)

Szabó Veronika művészettörténész
(Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum, Budapest)

Dr. Nátyi Róbert művészettörténész, főiskolai docens, művészeti vezető
(Szegedi Tudományegyetem Zeneművészeti Kar; REÖK Regionális Összművészeti Központ, Szeged)

Szakmai hozzászóló

Ninkov K. Olga művészettörténész
(Szabadkai Városi Múzeum, Szabadka, Szerbia)

150
Tornyai

TORNYAI JÁNOS
E M L É K É V
1869 - 2019